

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ՀՀ ՍՊՈՐՏԻ ԵՎ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵՉՈՒԻԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1, 2018

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՐԴ

Նախագահ՝ ԵՊՅ ռեկտոր, ՉՉ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Չրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՂԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԱՎ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆՆՆՑ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
 ՉՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՂԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ՉՉ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՅԱՆ Չայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՂԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետից ՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Չայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Չայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
 AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
 BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
 BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
 DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
 GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
 GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
 GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
 GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
 HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
 KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
 KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
 LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
 LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
 MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
 MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
 NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
 VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
 YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
 ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор **Арам СИМОНЯН**

Члены:

АВАԿՅԱՆ Արժրուն, доктор филологических наук, профессор
 АВАՆԵՏՅԱՆ Գրանտ, доктор психологических наук, профессор
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիդ, доктор исторических наук, доцент
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, доктор исторических наук, профессор
 ՎԱՏՅԿՈՎ Մաքսիմ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
 ԳԱԼՏՅԱՆ Խաչիկ, доктор политических наук, доцент
 ԳՐԱԶԴԵՎ Վլадислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
 ԳՅՍՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Ժուլյետա, доктор педагогических наук, профессор
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գեվորգ, доктор юридических наук, профессор
 ԵԳԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, доктор исторических наук, доцент
 ԶԵՅԻՄՈ Մարեկ, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
 ԿԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
 ԿԵՐՅԱՆ Գարիկ, доктор политических наук, профессор
 ԿՕՇԱՐՅԱՆ Կոչարյան Թիգրան, доктор политических наук, профессор
 ԼԱՔԱԵՎԱ Վալենտինա, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
 ԼՅՈՒՒՏԵՐՔԱՆԴՏ Օտտո, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
 ՄԱՐԿՕՏՅԱՆ Աշոտ, доктор экономических наук, профессор
 ՄԻՆԱՏՅԱՆ Էդիկ, доктор исторических наук, профессор
 ՆԵՐՏԻՏՅԱՆ Կարեն, кандидат экономических наук, доцент
 ՕՎՏՍԵՔՅԱՆ Մուսիգ, доктор филологических наук, профессор
 ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գայկ, доктор экономических наук, профессор

Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент **Аветик АРУТЮНЯН**

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
 Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
 Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
ECONOMICS
ЭКОНОМИКА

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԶԱՐՑԵՐԸ**

ԱՇՈՏ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ, ԱՐՄԵՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

Տնտեսական ինտեգրումը և գլոբալացումը, այդ գործընթացների խորացումը և ծավալումը ներկայում ազգային տնտեսությունների համար և՛ նոր հնարավորություններ են ստեղծում (ապրանքների և ծառայությունների առևտրի, գիտատեխնիկական համագործակցության, մշակութային արժեքների փոխանակության և աշխատուժի շարժի ոլորտներում) և՛ նոր մարտահրավերներ են առաջացնում (որոնք հիմնականում կապված են ազգային տնտեսությունների մրցունակության պահպանման, շուկաների ընդլայնման կամ նոր շուկաների ձեռքբերման, ինչպես նաև արտահանման հնարավորությունների ընդլայնման հետ):

Տնտեսական ինտեգրման գործընթացում էական նշանակություն ունի տարբեր երկրների ազգային տնտեսությունների համար փոխշահավետության սկզբունքի ապահովումը, իսկ այդպիսի համագործակցության արդյունքում տնտեսվում է ամենակարևոր ռեսուրսը՝ ժամանակը:

Այդ ամենով հանդերձ ամենևին էլ չպետք է կարծել, որ միջտնտեսական, մշակութային, գիտատեխնիկական և այլ բնույթի հարաբերությունները մշտնջենական են և չեն փոփոխվում: Այլ ճիշտ հակառակը, դրանք գտնվում են անընդհատ շարժման և դինամիկ զարգացման մեջ, ինչը նշանակում է, որ միջազգային տնտեսական համագործակցության մասին այն պատկերացումները, որոնք ընդունելի և տարածված էին, օրինակ, 20 կամ 30 տարի առաջ, այլևս կիրառելի չեն՝ ելնելով ժամանակի այն խնդիրների լուծման անհրաժեշտությունից, որոնք կանգնած են ինչպես երկրների ազգային տնտեսությունների, այնպես էլ համաշխարհային տնտեսության առջև:

Ժամանակակից միջազգային տնտեսական հարաբերությունների բնորոշ կողմերից մեկը ոչ միայն առանձին երկրների միջև առևտրատնտեսական հարաբերություններն են, այլև տնտեսական միությունների (միավորումների) ձևավորումը, դրանց ընդլայնումը և դրանց միջև հարաբերությունների խորացումը: Միարժեքորեն կարելի է պնդել, որ արդի աշխարհը, թե՛ ոչ վերջնականապես, ապա հիմնականում բաժանված է համագործակցության տարբեր եղանակներ ենթադրող տնտեսական միությունների (միավորումների) միջև:

Համաշխարհային տնտեսության և առևտրի գլոբալ փոփոխությունները իրենց տարածումն ու անդրադարձն են ստանում տարածաշրջանային մակարդակով: Ամենևին էլ չի բացառվում, որ տնտեսական հարաբերությունների գլոբալ և տարածաշրջանային շահերի և, հետևաբար, համագործակցության միջև կարող են առաջանալ որոշակի տարաձայնություններ: Ուստի ներկայիս հիմնախնդիրն է դառնում գլոբալ և տարածաշրջանային համագործակցության զուգակցումը այն հաշվով, որպեսզի հաշվի առնվեն կողմերի շահերը (որքանով այն հնարավոր է) և այդ համագործակցությունից օգուտներ ստանան մասնակից-երկրներին:

Առանձնապես փոքր և բաց տնտեսություն ունեցող երկրների, ինչպիսին են Հայաստանի Հանրապետությունը և Արցախի Հանրապետությունը, տնտեսու-

յունների համար թե՛ զլուալ և թե՛ արածաշրջանային զարգացումներն էական նշանակություն ունեն ինչպես ազգային տնտեսությունների զարգացման, այնպես էլ հետագա տնտեսական ինտեգրման և դրա արդյունքներն ավելացնելու առումով: Հայկական երկու պետությունների համար էլ կենսականորեն անհրաժեշտ է և տնտեսապես հիմնավորված արտաքին առևտրի ու համագործակցության համեմատական առավելություններից առավելագույնս օգտվելը, ինչը կնպաստի երկու հանրապետությունների տնտեսական աճի և աճի որակի բարելավմանը:

Ժամանակակից համաշխարհային տնտեսությունը, որին ականատես ենք լինում մենք, ենթարկվում է հերթական վերափոխումների: Այդ հանգամանքը պայմանավորված է միջազգային քաղաքական և տնտեսական հարաբերություններում երևան եկած մի շարք գործոններով, որոնց շարքում անհրաժեշտ է առանձնացնել առաջին հերթին ԱՄՆ-ի կողմից վարվող արտաքին առևտրի հովանավորչական քաղաքականությունը, որի հիմնական նպատակը ԱՄՆ-ի ներքին շուկայի պաշտպանությունն է:

Ցանկացած երկրի արտաքին տնտեսական գործունեությունը պատկերավորության համար կարելի է համեմատել օվկիանոս դուրս եկած նավի հետ: Եվ այդ նավագնացության վերջնական արդյունքի տեսանկյունից կարևոր է տեղ հասնելը, կայուն և արդյունավետ գործընկերների առկայությունը: Հուսալի գործընկերոջ որոնման բանալին երկրի համեմատական առավելություններն են, իսկ դրան հասնելու միջոցը՝ այնպիսի տնտեսական միավորմանը կամ միությանն անդամակցելն է, որը հնարավորություն կտա ապահովել ազգային շահերի հնարավորին չափ ամբողջական իրացումը: Սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական առկա իրավիճակում, հաշվի առնելով գործող իրողությունները, Հայաստանի Հանրապետությունը և Արցախի Հանրապետությունը ճիշտ են կողմնորոշվում: Սակայն դա ամենևին էլ չի նշանակում, որ ստատուս-քվոն կմնա անփոփոխ, և պետք է ելնել ու առաջնորդվել դեռևս Հին Ռոմից հայտնի «Չկան մշտական բարեկամներ և թշնամիներ, այլ կան հավերժական շահեր» արտահայտությամբ:

Գլոբալ տարածաշրջանային համագործակցության համար ժամանակի ընթացքում ձևավորվում են որոշակի նախադրյալներ և պայմաններ, որոնք էլ ապահովում են այդպիսի համագործակցության հնարավորությունն ու արդյունավետությունը: Դրանց շարքին են դասվում արտադրության գործոնների ազատ տեղաշարժը, բաց սահմանների առկայությունը, համագործակցության շահավետությունը, հարևան երկրների հետ բարիդրացիական հարաբերությունները և այլն: Մինչդեռ, Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության պարագայում պատկերն այլ է:

1. Օգտագործվող հիմնական հասկացություններ

Նախքան հայկական երկու հանրապետությունների տնտեսական ինտեգրմանը վերաբերող հիմնահարցերի քննարկումը կարիք կա վերհիշելու որոշ հասկացություններ ու դրանց տնտեսագիտական իմաստը:

1. Համախառն ներքին արդյունք (ՀՆԱ), որի հաշվարկման ամենատարածված բանաձևն է՝ $ZՆԱ = C + I + G \pm NX$,

որտեղ՝ C - ն՝ սպառումն է,

I - ն՝ համախառն ներդրումները,

G - ն՝ կառավարության ծախսերը,

NX - ը՝ զուտ արտահանումը:

Բանաձևից պարզ է, որ զուտ արտահանման մեծությունը (արտահանման գերազանցումը ներմուծման ծավալների նկատմամբ) ուղղակի ազդում է ՀՆԱ-ի մեծության վրա՝ այստեղից բխող բոլոր հետևանքներով:

2. Միջազգային տնտեսական հարաբերությունների համակարգում օգտագործվում են համեմատական առավելությունների գործակիցները (ՅԱԳ), որոնք ըստ էության բնութագրում են երկրի մասնագիտացման աստիճանը: Այն հաշվարկվում է հետևյալ բանաձևի օգնությամբ.

$$\text{ՅԱԳ} = (\text{Ա}-\text{Լ}) / (\text{Ա}+\text{Լ}) \times 100,$$

որտեղ՝ ՅԱԳ-ը՝ համեմատական առավելությունների գործակիցն է, Ա-ն՝ արտահանման ծավալը, Լ-ն՝ ներմուծման ծավալը:

ՅԱԳ-ը տատանվում է [-1, +1] կամ [-100, +100] միջակայքում (տոկոսային արտահայտության դեպքում): Ըստ որում, ՅԱԳ-ը -1 կամ -100 մեծություն է ստանում, երբ երկիրը միայն ներմուծում է, իսկ +1 կամ +100 մեծություն, երբ երկիրը միայն արտահանում է: Որքան մեծ է որևէ երկրի ՅԱԳ-ի դրական մեծությունը, այնքան բարձր է այդ երկրի մասնագիտացման աստիճանը, և հետևաբար՝ ավելի մեծ է արտաքին առևտրաշրջանառության արդյունավետությունը: Եվ քանի որ երկրի ՅԱԳ-ը իր մեջ խտացնում է երկրի ապրանքների և ծառայությունների արտահանման ու ներմուծման ողջ ներուժը, ապա այն իր մեջ խտացնում է ինչպես երկրի միկրո- և մակրոտնտեսության, այնպես էլ մեզատնտեսության որակը:

3. Վճարային հաշվեկշիռը, որը որոշակի ժամանակահատվածի (սովորաբար մեկ տարվա) ընթացքում տվյալ երկրի ռեզիդենտների և աշխարհի մյուս երկրների միջև տեղի ունեցած բոլոր տնտեսական գործարքների արդյունքների կանոնավոր գրառումների համակարգ է: Վճարային հաշվեկշիռը փաստաթուղթ է, որտեղ հաշվառվում են տվյալ երկրի արտաքին տնտեսական գործունեության հետ կապված բոլոր վճարումները (ծախսերը) և մուտքերը (եկամուտները):

Վճարային հաշվեկշիռը, լինելով որոշակի երկրի և աշխարհի մյուս երկրների միջև միջազգային տնտեսական հարաբերությունների վիճակը նկարագրող փաստաթուղթ, կարևորագույն կողմնորոշիչ նյութ է պարունակում մակրոտնտեսական քաղաքականության (ներառյալ՝ հարկաբյուջետային, դրամավարկային, արտաքին առևտրի, արտաբժութային) մշակման համար:

2. Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության արտաքին առևտրի համեմատական առավելությունների դրսևորման առանձնահատկությունները

Երկրի հարաբերական առավելությունների տեսությունը նախատեսում է որոշակի արտարահումներ կամ այնպիսի իդեալական պայմանների ենթադրություն, որոնք իրական կյանքում հազվադեպ են տեղի ունենում: Խոսքն, ամենից առաջ երկրների միջև արտադրության գործոնների՝ ապրանքների, աշխատուժի, կապիտալի, տեխնոլոգիաների, ձեռնարկատիրական հմտությունների և գիտելիքների ազատ տեղաշարժի մասին է, ինչը նշանակում է, որ երկրից-երկիր տեղափոխվելու համար նշված գործոնների ճանապարհին չկան այնպիսի խոչընդոտներ, որոնք դժվարացնում կամ էլ գործնականում անհնար են դարձնում այդպիսի տեղաշարժը: Խոսքը վերաբերում է ինչպես տնտեսական, այնպես էլ քաղաքական արգելքներին, որոնք կարող են ունենալ դրսևորման տարբեր, այդ թվում նաև ծայրահեղ ձևեր: Արտադրության գործոնների շարժը կարելի է ինչպես հեշտացնել, այնպես էլ դժվարացնել, ընդհուպ մինչև հասնելով այնպիսի իրավիճակի, որ դադարեցվի երկրների միջև ոչ միայն դրանց փոխանակությունը, այլ նաև առևտուրը: Երկրների միջև արտաքին առևտրաշրջանառությունը հնարավոր է նաև միջնորդ կամ տարանցիկ (տրանզիտ) երկրների միջոցով: Արտաքին առևտրի կանոնակարգման պրակտիկայում կիրառվում են տնտեսական երկու խումբ՝ սակագնային և ոչ

անկազնային գործիքներ, որոնց օգնությամբ կարելի է նպաստավոր կամ անբարենպաստ դարձնել արտաքին տնտեսական ինչպես երկկողմ, այնպես էլ բազմակողմ հարաբերությունները: Երկու կամ մի քանի երկրների միջև առևտրատնտեսական հարաբերությունները կարող են դադարեցվել, պատկերավոր ասած, փշալարերի միջոցով (երբ փակվում է սահմանը), կամ էլ տնտեսական այնպիսի գործիքներ կիրառելով, երբ տնտեսապես անիմաստ է դառնում տվյալ երկրից ապրանք(ներ)ի ներմուծումը կամ արտահանումը: Ըստ Էուլթայն, Չարավային Կովկասում մենք գործ ունենք խաթարված, նորմայից շեղված արտաքին առևտրատնտեսական հարաբերությունների հետ, ինչի հետևանքով տարածաշրջանային առևտրային համագործակցությունը հարևան երկրների միջև չի ենթարկվում համընդհանուր ճանաչման և կիրառություն ստացած արտաքին առևտրում երկրների հարաբերական առավելությունների իրացման տեսության օրինաչափություններին:

Փոխանակությունը թույլ է տալիս փոխանակության մասնակիցներին օգուտ ստանալ այն իրերի արտադրության մեջ մասնագիտանալուց, որոնք նրանք ավելի լավ են պատրաստում: Մասնագիտացումը թույլ է տալիս մեծացնել ամբողջական արտադրանքի ծավալը: Անհատների խմբերը, շրջանները, երկրները կարող են ավելի շատ արտադրանք թողարկել, երբ նրանցից յուրաքանչյուրը մասնագիտացած է այն ապրանքների և ծառայությունների արտադրության մեջ, որոնք կարող են արտադրել քիչ ծախսերով և դրանց վաճառքից ստացված եկամուտն օգտագործել իրենց ցանկալի բարիքի հետ փոխանակելու համար, որը նրանք կարող էին արտադրել միայն շատ ծախսերով: Տնտեսագետներն այս սկզբունքն անվանում են հարաբերական առավելության օրենք:

Բոլոր առումներով առևտրից և մասնագիտացումից ստացվող օգուտը համապատասխանում է առողջ բանականությանը: Ամբողջական արտադրանքն ավելացնում է փոխանակության մասնակիցների օգուտը:

Մեր կողմից իրականացվել է Չայաստանի Չայաստանի Զակրապետության և հարևան երկրների արտաքին առևտրի ՉԱԳ-երի վերլուծությունը¹, որի արդյունքները ցույց են տալիս, որ 2005-2017թթ. ժամանակահատվածում Չայաստանի արտաքին առևտրի ՉԱԳ-ը դրական է եղել միայն Վրաստանի հետ (0.166), մյուս հարևան երկրների հետ ՉՅ արտաքին առևտրի ՉԱԳ-երը բացասական մեծություններ են ունեցել (Թուրքիայի հետ՝ - 0.981, Իրանի հետ՝ - 0.487 ցուցանիշներով), իսկ բոլոր հարևան երկրների հետ ՉԱԳ-ի ընդամենը ցուցանիշը կազմել է -0.479: Այդ նույն ժամանակահատվածում Վրաստանի համապատասխան ցուցանիշները կազմել են. Չայաստանի հետ՝ 0.002, Ադրբեջանի հետ՝ -0.281, Իրանի հետ՝ -0.588, Թուրքիայի հետ՝ -0.667 և ընդամենը ՉԱԳ-ը՝ -0.468: Հարևան երկրների հետ Ադրբեջանի ընդամենը ՉԱԳ-ի ցուցանիշը նույն ժամանակահատվածում կազմել է -0.002, Իրանինը՝ - 0.011 և Թուրքիայինը՝ -0.202: Այլ կերպ ասած, ուսումնասիրված հիևզ երկրների միջև արտաքին առևտրի ՉԱԳ-երն ունեն բացասական մեծություն, ըստ որում՝ Ադրբեջանինը ամենացածրն է (-0.002), իսկ Չայաստանինը՝ ամենաբարձրը՝ - 0.479:

2008-2016թթ.-ին և եռամյա ժամանակահատվածների համար՝ ըստ ապրանքային խմբերի ՉՅ արտաքին առևտրի համեմատական առավելությունների գործակիցների հաշվարկն ու վերլուծությունը² ցույց տվեց, որ թեև ուսումնասիրության ամբողջ ժամանակահատվածում ՉՅ արտաքին առևտրի ՉԱԳ-ն

¹ Վերլուծության և համապատասխան հաշվարկների համար հիմք են հանդիսացել ՉՅ վիճակագրական կոմիտեի պաշտոնական <http://www.armstat.am> և <http://www.intracen.org> կայքերի տվյալները:

² Վերլուծությունն ու հաշվարկները իրականացվել են ՉՅ վիճակագրական կոմիտեի պաշտոնական www.armstat.am կայքում տեղադրված՝ արտաքին առևտրի տվյալների բազայի հիման վրա:

ունեցել է բացասական մեծություն, սակայն այն դրսևորել է դրական տեղաշարժերի միտում: Այսպես, 2011-2013թթ.-ին 2008-2010թթ.-ի համեմատ այդ ցուցանիշը բարելավվել է 0.101 տոկոսային կետով, իսկ 2014-2016թթ.-ին 2011-2013թթ.-ի համեմատ՝ 0.118 տոկոսային կետով: Ակատենք նաև, որ ՀՀ արտաքին առևտրի ՀԱԳ-երի ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է «Հանքաքար, խարամ և մոխիր» ապրանքային խմբի համար, ինչը չի կարելի դիտարկել որպես դրական երևույթ:

Աղյուսակ 1 - ում բերված են Արցախի Հանրապետության արտաքին առևտրի ՀԱԳ-երը՝ ըստ ապրանքային խմբերի 2011-2017 թվականներին:

Աղյուսակ 1

Արցախի Հանրապետության արտաքին առևտրի համեմատական առավելությունների գործակիցները (ՀԱԳ) 2011-2017 թվականներին¹

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ընդամենը 2011-2017
Ընդամենը, այդ թվում	-0.595	-0.669	-0.637	-0.647	-0.605	-0.520	-0.295	-0.557
Կենդանի կենդանիներ և կենդանական ծագման արտադր.	-0.733	-0.754	-0.730	-0.430	-0.274	-0.112	-0.231	-0.482
Բուսական ծագման արտադրանք	-0.550	-0.284	-0.498	-0.531	-0.463	-0.087	-0.068	-0.344
Յուղեր և ճարպեր	-1.000	-0.991	-0.870	-0.969	-0.373	-0.652	-0.454	-0.790
Պատրաստի սննդի արտադրանք	-0.761	-0.777	-0.723	-0.785	-0.793	-0.825	-0.806	-0.781
Հանքահումքային մթերքներ	-0.122	-0.394	-0.366	-0.294	-0.330	-0.099	0.353	-0.121
Քիմիական արտադրության ապրանք.	-0.996	-0.991	-0.989	-0.988	-0.991	-0.978	-0.981	-0.987
Պլաստմասա, կառուցուկ, ռետին	-0.820	-0.693	-0.906	-0.957	-0.958	-0.999	-0.985	-0.871
Կաշի և դրանից իրեր	-0.856	-0.934	-0.861	-0.865	-0.926	-0.955	-0.954	-0.921
Փայտ և փայտյա իրեր	-0.550	-0.342	-0.107	-0.230	-0.184	-0.050	0.233	-0.204
Թուղթ և թղթյա իրեր	-1.000	-1.000	-0.929	-0.971	-0.972	-0.999	-0.990	-0.978
Մանածագործական իրեր	-0.918	-0.976	-0.981	-0.871	-0.780	-0.838	-0.841	-0.892
Կոշիկներ, հովանոցներ, գլխարկներ	-0.128	-0.276	-0.387	-0.210	-0.160	0.090	0.195	-0.131

¹ Աղյուսակը կազմվել է ՀՀ վիճակագրական տարեգիրք 2009-2015, Ստեփանակերտ, ԼՂՀ ԱՎԾ, 2016, էջ 284-288 և www.stat.nkr.am տվյալների հիման վրա:

Իրեր քարից, գիպից, ցեմենտից	-0.939	-0.943	-0.829	-0.904	-0.887	-0.905	-0.862	-0.903
Թանկարժեք քարեր և մետաղներ	0.061	-0.058	-0.020	-0.285	0.584	-0.135	-0.039	-0.023
Ոչ թանկարժեք մետաղներ և իրեր դրանցից	-0.700	-0.727	-0.991	-0.959	-0.965	-0.990	-0.991	-0.895
Մեքենաներ և սարքավորումներ	-0.949	-0.961	-0.795	-0.826	-0.783	-0.772	-0.838	-0.846
Տրանսպորտային միջոցներ	-0.917	-0.957	-0.730	-0.943	-0.876	-0.931	-0.964	-0.912
Սարքեր և ապարատներ	-0.976	-0.942	-1.000	-0.886	-0.927	-0.963	-0.989	-0.952
Կահույք, խողալիքներ, այլ պատրաստի իրեր	-0.979	-0.986	-0.977	-0.924	-0.934	-0.946	-0.942	-0.957
Արվեստի ստեղծագործություններ, հնաոճ իրեր	-1.000	-1.000	-0.891	-1.000	-0.904	-1.000	-1.000	-0.978

3. Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության միջև տնտեսական ինտեգրման հակիրճ բնութագիրը

Ելևելով ՀԱԱ-ի վերը բերված բանաձևից՝ ցանկացած երկրի համար կենսականորեն անհրաժեշտ է, որպեսզի զուտ արտահանումն ունենա դրական մեծություն, թեև, ինչպես ցույց է տալիս աշխարհի առանձին երկրների (այդ թվում՝ Հայաստանի Հանրապետության) արտաքին առևտրաշրջանառության ցուցանիշների վերլուծությունը, միշտ չէ, որ հաջողվում է ապահովել արտահանման գերազանցումը ներմուծման նկատմամբ: Ավելին, աշխարհում անհամեմատ քիչ են այն երկրները, որոնց զուտ արտահանման ցուցանիշը դրական մեծություն է:

Յուրաքանչյուր երկիր, որն ընդունում է ազատ շուկայական տնտեսաձևը, առաջին հերթին պարտավոր է որոշել, թե ինչ ապրանքներով և ծառայություններով կարող է մտնել համաշխարհային շուկա և ընդլայնել իր մասնակցությունը աշխատանքի միջազգային բաժանման գործում, այսինքն՝ առանձնացնել իր տնտեսական հնարավորությունները և արտահանման գերակայությունները: Տարբեր երկրներում արտաքին առևտրի վիճակը բնավ նույնը չէ, սակայն այն երկրներում, որտեղ աշխատանքի միջազգային բաժանմանը մասնակցելու հնարավորությունները օգտագործվում են ավելի ակտիվորեն, որպես կանոն, բարձր են նաև տնտեսական աճի տեմպերը:

ՀՀ և ԱՀ-ի միջև կայուն տնտեսական հարաբերությունների ձևավորման կարևոր ուղղություններից մեկը (ներդրումների, աշխատուժի և տեխնոլոգիաների հոսքերից և տեղաշարժերից բացի) արտաքին ապրանքաշրջանառությունն է, որն իրականացվում է առևտուր անող երկրների բացարձակ և համեմատական առավելությունների միջոցով: Ըստ որում, վերջինս հաշվարկվում է համեմատական առավելությունների գործակիցների (ՀԱԳ) միջոցով: Աղյուսակ 2-ում բերված տվյալներից հետևում է, որ 2016թ.-ին 2011թ.-ի համեմատ ՀՀ արտահանումն ավելացել է 133,6 %-ով, ներմուծումը՝ 79,4-ով, արտաքին առևտրաշրջանառությունը՝ 86,1%-ով, արտաքին առևտրաշրջանառության մնացորդը (սալդոն)՝ 75,3%-ով, ՀԱԳ-ը 95,4%-ով: Այդ ցուցանիշները ԱՀ-ի համար

կազմել են համապատասխանաբար՝ 101,9%, 82,0%, 92,6%, 53,7%, 57,9%: Բերված ցուցանիշները կարելի է բնութագրել որպես դրական:

Աղյուսակ 3-ի տվյալները վկայում են, որ ՀՀ և ԱՀ ընդհանուր ՀՆԱ-ի կազմում ԱՀ բաժինը 2001թ. 2,0%-ի փոխարեն 2016թ.-ին գրանցվել է ամենաբարձր ցուցանիշը, որը կազմել է 4,3%: Ընդ որում, ԱՀ արտահանման բաժինը համապատասխանաբար կազմել է 1,6%,(4,3%), 4,3%, իսկ ներմուծումը՝ 5,1%, (7,3%) 7,3%: 2001-2016թթ ընդամենի տվյալներով այդ ցուցանիշները ՀՆԱ-ում կազմել են 3,2%, արտահանումը՝ 4,6%, ներմուծումը՝ 6,2%: Թեև 2001-2016թթ. ԱՀ-ի բաժինը ՀՀ և ԱՀ ՀՆԱ-ում ավելացել է 2,3 տոկոսային կետով, արտահանումը՝ 2,7 տոկոսային կետով, իսկ ներմուծումը 2,2 տոկոսային կետով, այսինքն՝ ԱՀ արտահանման բաժնի ավելացումը 1,2 անգամ գերազանցել է ներմուծման բաժնին, ինչը նույնպես մեկ բառով կարելի է բնութագրել որպես դրական միտում:

Բերված փաստերը վկայում են հայկական երկու հանրապետությունների միջև ՀՆԱ-ի և արտաքին առևտրաշրջանառության ինտեգրման խորացման մասին: Այդ մասին են վկայում նաև աղյուսակ 4-ի տվյալները, որոնցից հետևում է, որ ԱՀ-ի բաժինը ՀՀ-ի արտաքին առևտրաշրջանառության մեջ 2001թ.-ի 64,1%-ից 2016թ.-ին կազմել է 88,8% (աճը կազմել է 24,7 տոկոսային կետ):

Համեմատություններ իրականացնելու նպատակով աղյուսակ 3-ում բերված է Հայաստանի Հանրապետության ՀՆԱ-ի և արտաքին առևտրի ցուցանիշների դինամիկան 1995-2017 թվականներին, իսկ աղյուսակ 4-ում՝ նույն տեղեկատվությունը Արցախի Հանրապետության համար:

4. Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության վճարային հաշվեկշիռները

Ներկայումս Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է զարգացման այնպիսի փուլում, երբ առևտրատնտեսական և գիտատեխնիկական կապերը բոլոր գործընկեր-երկրների հետ պետք է ամրապնդվեն՝ հիմք ընդունելով փոխադարձ վստահելիությունը և իրականացվող գործարքների երկկողմանի շահավետությունը: Հայաստանի համար բավականին հուսալի գործընկերներ են հատկապես Եվրոպական երկրները: Նկատի ունենք այն հանգամանքը, որ մեր հանրապետությունը պետք է կարողանա իր համար կարևոր դասեր քաղել այդ երկրների զարգացման տնտեսական պատմությունից: Գտնվելով աշխարհագրական անբարենպաստ դիրքում, անցած կարճ ժամանակահատվածում ՀՀ-ը ամուր և կայուն կապեր է հաստատել Եվրոպական բազմաթիվ երկրների հետ, դրանով իսկ հասնելով իր համար կարևոր տնտեսական և քաղաքական նպատակների:

Աղյուսակ 2ՀՀ և ԱՀ արտաքին առևտրաշրջանառությունը և համեմատական առավելությունների գործակիցները (ՀԱԳ)
2012-2017 թվականներին¹

	2012		2015		2016		2017	
	ՀՀ	ԱՀ	ՀՀ	ԱՀ	ՀՀ	ԱՀ	ՀՀ	ԱՀ
Արտահանում, հազ. դոլար	1380199.2	57765.7	1485331.9	62082.2	1791721.7	81106.3	2242868.8	156601.2
Ներմուծում, հազ. դոլար	4261232.7	291246.5	3239238.7	252474.9	3273469.3	256859.2	4182660.9	287876.1
Արտաքին առևտրի սալդոն, հազ. դոլար	-233480.8	-	-190392.7	-	-	-175752.9	-1939792.1	-131274.9
Արտաքին առևտրաշրջա- նառությունը, հազ. դոլար	349012.1	5641432	314557.1	4724571	5065191.0	337965.5	6425529.7	444477.3
ՀԱԳ	-0.669	-0.51	-0.605	-0.371	-0.293	-0.520	-0.302	-0.295

¹ Աղյուսակը կազմվել և հաշվարկվել է ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի և ԱՀ ԱՎԾ-ի տվյալների հիման վրա:

Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության արտաքին առևտուրը
2001-2017թթ.-ին, մլն ԱՄՆ դոլար¹

	ԲԳ			ԱԳ			ԲԳ և ԱԳ			ԱԳ բաժինը ընդամենի մեջ, %		
	ՀՆԱ	Արտա- հանում	Ներմու- ծում	ՀՆԱ	Արտա- հանու- մ	Ներմու- ծում	ՀՆԱ	Արտա- հանում	Ներմու- ծում	ՀՆԱ	Արտա- հանու- մ	Ներմու- ծում
2001	2118	341.8	877.4	43.0	5.5	47.2	2161	347.3	924.6	2.0	1.6	5.1
2002	2376	505.2	987.2	46.2	14.1	48.1	2422.2	519.3	1035.3	1.9	2.7	4.6
2003	2807	685.6	1279.5	58.5	29.3	54.3	2865.5	714.9	1333.8	2.0	4.1	4.1
2004	3577	722.9	1350.7	80.3	39.1	76.5	3657.3	762	1427.2	2.2	5.1	5.4
2005	4900	973.9	1801.7	112.3	38.2	94.9	5012.3	1012.1	1896.6	2.2	3.8	5.0
2006	6384	985.1	2191.6	148.7	45.3	113.2	6532.7	1030.4	2304.8	2.3	4.4	4.9
2007	9206	1152.3	3267.8	206.9	72.5	204.8	9412.9	1224.8	3472.6	2.2	5.9	5.9
2008	11662	1057.2	4426.1	284.8	55.1	250.0	11946.8	1112.3	4676.1	2.4	5.0	5.3
2009	8648	710.2	3321.1	281.7	57.3	236.6	8929.7	767.5	3557.7	3.2	7.5	6.7
2010	9260	1041.1	3748.9	316.2	74.8	273.4	9576.2	1115.9	4022.3	3.3	6.7	6.8
2011	10142	1334.3	4145.3	363.8	79.6	313.1	10505.8	1413.9	4458.4	3.5	5.6	7.0
2012	10619	1380.2	4261.2	373.5	57.8	291.2	10992.5	1438	4552.4	3.6	3.9	6.4
2013	11121	1478.7	4385.9	411.5	59.6	268.8	11532.5	1538.3	4654.7	3.6	3.9	5.8
2014	11610	1547.3	4424.4	454.0	64.7	302.0	12064	1612	4726.4	3.8	4.0	6.4
2015	10529	1485.3	3239.2	438.0	62.1	252.5	10967	1547.4	3491.7	4.0	4.0	7.2
2016	10547	1791.7	3273.5	478.0	81.1	256.9	11025	1872.8	3530.4	4.3	4.3	7.3
2017	11560	2242.9	4182.7	563.7	156.6	287.9	12123.7	2399.5	4470.6	4.6	6.5	6.4
Ընդամենը 2001- 2017թթ.	13706 6	19435.7	51164.2	4661.1	992.7	3371.4	141727. 1	20428.4	54535.6	3.3	4.9	6.2

¹ Աղյուսակը կազմվել և հաշվարկվել է ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի և ԱՀ ԱԿԾ-ի տվյալների հիման վրա:

Աղյուսակ 4

ՀՀ և ԱՀ արտաքին առևտրաշրջանառությունների ինտեգրումը 2001-2017թթ.-ին ¹

	ՀՀ, մլն ԱՄՆ դոլար			ԱՀ մլն ԱՄՆ դոլար			ԱՀ-ի առևտրը ՀՀ-ի հետ, մլն ԱՄՆ դոլար			ԱՀ բաժինը ՀՀ-ի հետ արտաքին առևտրաշրջանառության մեջ, %		
	Արտաքին առևտրաշրջանառություն	Արտահանում	Ներմուծում	Արտաքին առևտրաշրջանառություն	Արտահանում	Ներմուծում	Արտաքին առևտրաշրջանառություն	Արտահանում	Ներմուծում	Արտաքին առևտրաշրջանառություն	Արտահանում	Ներմուծում
2001	1219.2	341.8	877.4	52.7	5.5	47.2	33.8	2.0	31.8	64.1	36.4	67.4
2002	1492.4	505.2	987.2	62.2	14.1	48.1	38.6	3.7	34.9	62.1	26.2	72.6
2003	1965.1	685.6	1279.5	83.6	29.3	54.3	47.3	10.7	36.6	56.6	36.5	67.4
2004	2073.6	722.9	1350.7	115.6	39.1	76.5	91.1	26.7	64.3	78.8	68.3	84.1
2005	2775.6	973.9	1801.7	133.1	38.2	94.9	108.5	25.7	82.8	81.5	67.3	87.2
2006	3176.7	985.1	2191.6	158.5	45.3	113.2	152.6	43.1	109.4	96.3	95.1	96.6
2007	4420.1	1152.3	3267.8	277.3	72.5	204.8	257.7	70.3	187.4	92.9	97.0	91.5
2008	5483.3	1057.2	4426.1	305.1	55.1	250	284.6	49.8	234.8	93.3	90.4	93.9
2009	4031.3	710.2	3321.1	293.9	57.3	236.6	273.0	53.0	219.9	92.9	92.5	92.9
2010	4790.1	1041.1	3749	348.2	74.8	273.4	326.6	69.0	257.6	93.8	92.2	94.2
2011	5479.6	1334.3	4145.3	392.7	79.6	313.1	362.5	71.4	291.2	92.3	89.7	93.0
2012	5694.9	1380.1	4261.2	349	57.8	291.2	317.4	47.1	270.3	90.9	81.5	92.8
2013	5864.6	1478.7	4385.9	328.5	59.6	268.8	305.6	50.7	254.9	93.0	85.1	94.8
2014	5971.7	1547.3	4424.4	366.7	64.7	302.0	338.2	57.1	281.1	92.2	88.3	93.1
2015	4724.5	1485.3	3239.2	314.6	62.1	252.5	293.2	51.1	242.1	93.2	82.3	95.9
2016	5065.2	1791.7	3273.5	338.0	81.1	256.9	300.2	68.0	232.2	88.8	83.8	90.4
2017	6425.5	2242.9	4182.7	444.5	156.6	287.9	401.6	141.5	260.1	90.3	90.4	90.3
Ընդամենը 2001-2017թթ	70653.4	19435.6	51164.3	4364.2	992.7	3371.4	3932.5	840.9	3091.4	90.1	84.7	91.7

¹ Աղյուսակը կազմվել և հաշվարկվել է ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի և ԱՀ ԱՎԾ-ի տվյալների հիման վրա:

Շուկայական տնտեսության արդի պայմաններում և մեր երկրի զարգացման յուրահատկություններից ելնելով, ամենևին էլ ճիշտ մոտեցում չէ տնտեսության հեղափոխական առաջընթացի նոր ուղիներ փնտրելը կամ հորինելը: Առանձնահատուկ ուշադրություն դարձնելով մյուս երկրների տնտեսական բարեփոխումների հատկապես դրական կողմերին, ինչպես նաև հաշվի առնելով մեր երկրի ազգային յուրահատկությունները, հնարավոր է գտնել տնտեսության զարգացման օպտիմալ տարբերակ: Այս համատեքստում հատկապես վճռորոշ է լինելու մեր զարգացման տեսլականի ընտրությունը «ԵԱՏՄ» - «Եվրոպա» կողմնորոշումների համակարգում: Ինքնուրույն հետաքրքրության և շատ հիմնախնդիրների հարցում կանխորոշող լուծումներ պարունակող այս հարցում անհրաժեշտ է ունենալ խորքային պատկերացումներ աշխարհաբաղաբալական հնարավոր տեղաշարժերի ու զարգացումների մասով: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով առաջիկա տարիների տեսանելի զարգացումները մենք հակված ենք բազմակողմ կողմնորոշմանը (առաջին հերթին, ինչպես դեպի Արևելք, այնպես էլ Արևմուտք): Համաշխարհային տնտեսությունում զարգացման ինչպիսի ուղղություն էլ որդեգրելու լինենք, առաջին հերթին, անհրաժեշտ է թողարկել այնպիսի ապրանքներ և ծառայություններ, որոնք հետաքրքրություն և պահանջարկ են ներկայացնում արտաքին շուկաներում: Իսկ այդպիսին է արդյոք ՀՀ տնտեսությունը:

Ներկայիս Հայաստանի տնտեսության բնորոշումներից մեկը կարող է լինել ոչ թե արտադրող, այլ «սպառող հասարակություն և տնտեսություն» արտահայտությունը: Նշվեց, որ ցանկացած երկրի տնտեսական կապերն այլ երկրների հետ իրենց արտահայտությունն են գտնում վճարային հաշվեկշռում: Վճարային հաշվեկշռը տվյալ երկրի միջազգային տնտեսական հարաբերություններին մասնակցության մասին տեղեկատվության կարևոր աղբյուր է:

Վճարային հաշվեկշռը բնութագրող հատկանիշներից մեկն էլ այն է, որ արտացոլում է «երկրի արտաքին տնտեսական վիճակը» ապրանքների կամ ծառայությունների միջազգային շուկայում, այլ կերպ ասած՝ երկրի դերը՝ որպես արտահանողի կամ ներմուծողի: Այս տնտեսական գործիքը նաև լավագույնս է բնութագրում երկրի սոցիալ-տնտեսական վիճակը: Այն բնորոշում է թե տվյալ երկիրը արտադրող է (երբ առկա է վճարային հաշվեկշռի դրական մնացորդ), թե սպառող (երբ վճարային հաշվեկշռի մնացորդը բացասական է):

ՀՀ վճարային հաշվեկշռի բացասական մնացորդի առյուծի բաժինը հասնում է «Ապրանքների և ծառայությունների ընթացիկ հաշվին»: Ավելի պարզ՝ վճարային այս հոդվածը ցույց է տալիս, թե ապրանքների և ծառայությունների արտահանման ու ներմուծման տարբերությունն ինչպիսին է: Եթե այդ տարբերությունը բացասական է (այսինքն ավելի շատ էք ներմուծում, քան արտահանում), ապա այդ մասով Ձեր վճարած փողը (դրամական հոսքը) ուղղվում է այն երկիր (կամ երկրներ), որոնցից ձեռք բերած ապրանքների և ծառայությունների համար մենք պետք է վճարենք: Իսկ եթե այդ տարբերությունը դրական է, ապա մեզ են վճարելու մյուսները: Առաջին դեպքում, Ձեր երկիրը հանդես է գալիս որպես գնորդ, իսկ երկրորդ դեպքում՝ վաճառող: Լավ է լինել վաճառող երկիր, քանի որ այս դեպքում մյուսներն են Ձեզ վճարում, իսկ հակառակ դեպքում՝ դուք ուրիշներին:

Հարց է առաջանում. իսկ ինչո՞վ վճարել, որտեղից են առաջանում այն աղբյուրները, միջոցները, որոնց հաշվին պետք է ապահովվի մյուս երկրների հետ համարժեք փոխանակությունը: Առաջին այդպիսի աղբյուրը երկրում արտադրված կամ թողարկված ապրանքներն ու ծառայություններն են, որոնց իրացումից ստացված միջոցներով կատարում էք մյուսներից ձեռք բերված ապրանքների և ծառայությունների դիմաց վճարումը: Հայաստանի Հանրապետության համար այս

ուղին «աշխատում է» մասամբ, քանի որ մեր ներմուծումը գերազանցում է արտահանմանը: Հաջորդ աղբյուրն այն է, որ Ձեր երկրից արտահանված կապիտալը, ապահովելով եկամուտներ (կամ տոկոսներ), վերադառնում է Ձեր երկիր, ինչի հաշվին էլ դուք կարողանում եք կատարել Ձեր վճարումները: Մեր երկրի համար դրանք չնչին մեծություններ են և «եղանակ» չեն ստեղծում:

Ասվածն ավելի ակնառու դարձնելու նպատակով աղյուսակ 5-ում բերված է ՀՀ վճարային հաշվեկշռի հիմնական ցուցանիշների դինամիկան 2005-2017 թվականներին, իսկ աղյուսակ 6-ում՝ Արցախի Հանրապետության վճարային հաշվեկշռի հիմնական ցուցանիշների դինամիկան՝ նույն ժամանակահատվածում:

Տվյալներից հետևում է, որ աղյուսակներում ներառված ողջ ժամանակահատվածում ՀՀ ընթացիկ հաշիվը միշտ եղել է բացասական: Սկսած 2007 թվականից այն կտրուկ ավելացել է (սախորդ տարվա համեմատությամբ ավելի քան 5 անգամ), իսկ 2008 թվականին հասել իր բարձրագույն կետին՝ 2006 թվականի ցուցանիշը գերազանցելով աննախադեպ չափերով՝ շուրջ 12 անգամ: 2008-2013 թվականներին ընթացիկ հաշվի բացասական մնացորդն ունեցել է թեև դանդաղ, սակայն կայուն նվազման միտում՝ 2013 թվականին ունենալով շուրջ 813 մլն ԱՄՆ դոլարի բացասական արժեք: ՀՀ վճարային հաշվեկշռի ընթացիկ հաշիվը նկատելիորեն նվազել է 2015-2017 թվականներին, ինչն էլ հանգեցրել է վճարային հաշվեկշռի տարբերության (մնացորդի) եական նվազեցման:

5. Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության միջև տնտեսական ինտեգրման խորացման անհրաժեշտ քայլերը

Հայկական երկու պետությունների միջև տնտեսական ինտեգրման խորացման նպատակով անհրաժեշտ է՝

ա) մշակել Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության տնտեսությունների միջև տնտեսական միության ստեղծման հայեցակարգը,

բ) կազմել Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության տնտեսական ինտեգրման ճանապարհային քարտեզը՝ հաշվի առնելով միասնական տնտեսական տարածք ստեղծելու անհրաժեշտությունը,

գ) վերը նշված քայլերի հիման վրա կազմել Հայաստանի Հանրապետության և Արցախի Հանրապետության տնտեսական ինտեգրման և համագործակցության ծրագիր՝ նշելով այդպիսի համագործակցության գերակա ուղղությունները և կատարման ենթակա կարճաժամկետ և երկարաժամկետ միջոցառումները:

Վերոգրյալի համար, որպես արդեն մշակված փաստաթուղթ, կարող է օգտագործվել նաև պրոֆետորներ Յ.Բազրատյանի, Ա.Մարկոսյանի, Է.Սանդոյանի, Ս.Ավետիսյանի և Ա.Սուվարյանի կողմից 2013 թվականին մշակված «ԼՂՀ Կառավարության 2014-2018թթ. տնտեսական քաղաքականության ծրագիրը» (200 էջ):

Աղյուսակ 5

ՀՀ վճարային հաշվեկշռի հիմնական ցուցանիշների դինամիկան և վճարային հաշվեկշռի տարբերության մնացորդի կառուցվածքը 2005-2017 թվականներին¹

	2005	2008	2009	2010	2013	2014	2015	2016	2017
ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՇՎԵԿՇՐԻ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄՆԱՅՈՐԴԸ	-192.73	- 3288.69	- 2279.77	- 2765.66	- 1584.62	- 2350.53	-784.32	-420.2	-834.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100	100
ԸՆԹԱՑԻԿ ՀԱՇՎԻՎ	-123.90	- 1658.88	- 1425.50	- 1261.43	-812.93	-883.11	-279.09	-238.12	-399.91
	64.3	50.4	62.5	45.6	51.3	37.6	35.6	56.7	47.9
ԱՊՐԱՆՔՆԵՐ	-634.67	- 2816.33	- 2089.98	- 2065.73	- 2196.16	- 2055.40	- 1186.40	-944.37	-1482.13
	329.3	85.6	91.7	74.7	138.6	87.4	151.3	224.7	177.6
ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	-147.92	-311.16	-276.30	-260.76	-124.35	-112.95	-94.54	-71.4	-67.93
	76.7	9.5	12.1	9.4	7.8	4.8	12.1	17.0	8.1
ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ԵՎԱՍՈՒՏՆԵՐ	206.01	691.28	358.78	458.28	682.59	540.80	435.37	224.22	497.67
	-106.9	-21.0	-15.7	-16.6	-43.1	-23.0	-55.5	-53.4	-59.6
ԵՐԿՐՈՐԴԱՅԻՆ ԵՎԱՍՈՒՏՆԵՐ	452.69	777.32	582.00	606.78	824.99	744.44	566.47	553.43	647.1
	-234.9	-23.6	-25.5	-21.9	-52.1	-31.7	-72.2	-131.7	-77.6

¹ Աղյուսակը կազմվել և հաշվարկվել է՝ Հայաստանի Հանրապետության արտաքին հաշիվներ 2012-2015: Վիճակագրական ժողովածու, Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2016, էջ 12, Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2018թ. հունվար-փետրվարին, Եր., ՀՀ ԱՎԾ, 2018, էջ 104-112:

ԿԱՊԻՏԱԼԻ ԶԱՇԻՎ	84.00	171.44	87.88	98.86	84.38	70.43	65.28	34.87	46.34
	-43.6	-5.2	-3.9	-3.6	-5.3	-3.0	-8.3	-8.3	-5.6
ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԶԱՇԻՎ	-203.34	-	-	-	-	-845.47	-558.61	-435.36	-465.58
	105.5	46.5	63.2	47.7	64.9	36.0	71.2	103.6	55.8
ՊԱՅՈՒՄՍԱՅԻՆ ԱԿՏԻՎՆԵՐ	213.95	-231.03	600.29	-128.75	470.64	-659.60	332.89	450.81	96.77
	-111.0	7.0	-26.3	4.7	-29.7	28.1	-42.4	-107.3	-11.6
ՄԱՔՈՒՐ ՍԽԱԼՆԵՐ ԵՎ ԲԱՑԹՈՂՈՒՄՆԵՐ	-163.44	-41.39	-102.41	-155.89	-299.08	-32.78	-344.79	-232.41	-112.0
	84.8	1.3	4.5	5.6	18.9	1.4	44.0	55.3	13.4

Համարիչում մին ԱՄՆ դոլար, հայտարարում՝ վճարային հաշվեկշռի տարբերության մնացորդի նկատմամբ, %-ով:

* Համաձայն «Վճարային հաշվեկշռի և միջազգային ներդրումային դիրքի ձեռնարկ 6»-ի (Արժույթի միջազգային հիմնադրամ, 2009թ., Վաշինգտոն, xvii 351 էջ) դրույթների:

Աղյուսակ 6

Արցախի Հանրապետության վճարային հաշվեկշռի հիմնական ցուցանիշների դինամիկան և վճարային հաշվեկշռի տարբերության մնացորդի կառուցվածքը 2005-2017 թվականներին¹

	2005	2008	2009	2010	2013	2014	2015	2016	2017
ՎՃԱՐԱՅԻՆ ՀԱՇՎԵԿՇՐԻ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՄՆԱՑՈՐԴԸ	0.1	0	0	-0.2	-1	-0.1	-93003.2	180480.2	100698.2
							100.0	100.0	100.0
ԸՆԹԱՑԻԿ ՀԱՇՎԿ	-14566.2	-75321.9	-81017.9	125983.7	109325.6	101419.1	112901.6	-94711	-23731.3
							121.4	52.5	23.6
ԱՊՐԱՆՔՆԵՐ	52881.9	180500.4	169814.0	191287.7	198444.7	225243.2	180665.7	165873.7	120202.9
							194.3	-91.9	119.4
ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	4556.5	-4192.8	-1998.8	-8726.2	-9477.2	-10407.5	-1590.2	-5572.6	15575.4
							1.7	3.1	-15.5
ՍԿՉԲՆԱԿԱՆ ԵՎԱՍՈՒՏՆԵՐ	-1373.0	-3931.1	-3315.1	-1439.3	-2413.3	-7853.6	-6082	-3361.5	-5584.1
							6.5	1.9	5.5
ԵՐԿՐՈՐԴԱՅԻՆ ԵՎԱՍՈՒՏՆԵՐ	35132.0	113302.4	94110.0	75470.1	101009.6	142085.2	75436.4	80096.7	86480.3
							-81.1	-44.4	-85.9
ԿԱՊԻՏԱԼԻ ՀԱՇՎԿ	10229.5	18496.5	19389.0	15982.0	15390.2	28392.3	25165.2	23471.2	10134.3

¹ Աղյուսակը կազմվել և հաշվարկվել է՝ Արցախի Հանրապետության ազգային վիճակագրական ծառայության պաշտոնական՝ <http://www.stat-nkr.am/hy/> կայքում տեղադրված տեղեկատվության հիման վրա:

							-27.1	-13.0	-10.1
ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԳԱՇԻՎ	18060.6	60899.3	67163.2	106030.3	90712.3	63929.8	-8501.6	-90240.1	-50349.2
							9.1	50.0	50.0
ՊԱՅՈՒՄՏԱՅԻՆ ԱԿՏԻՎՆԵՐ	0	0	0	0	0	0	0	0	0
							0.0	0.0	0.0
ՄԱՔՈՒՐ ՍԽԱՆՆԵՐ ԵՎ ԲԱՑԹՈՂՈՒՄՆԵՐ	- 13723.8	-4073.9	-5534.3	3971.2	3222.1	9096.9	3234.8	-19000.3	-36752
							-3.5	10.5	36.5

Համարիչում հազ. ԱՄՆ դոլար, հայտարարում՝ վճարային հաշվեկշռի տարբերության մնացորդի նկատմամբ, %-ով:

Աշոտ Մարկոսյան, Արմեն Մարկոսյան
ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐԱՑԻԱՅԻ ԴԻՄԱԿԵՆԴԻՐՆԵՐԸ ԶԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԶԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ԵՎ ԱՐՑԱԽԻ ԶԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Բանալի բառեր՝ ԶՆԱ, համեմատական առավելությունների գործակիցներ, վճարային հաշվեկշիռ, համագործակցություն, տնտեսական ինտեգրացիա, ճանապարհային քարտեզ

Ներկայիս պայմաններում Զայաստանի Զանրապետության և Արցախի Զանրապետության միջև տնտեսական ինտեգրման հարցերը կրում են արդիական բնույթ: Վերջինս թույլ կտա ապահովել երկու հայկական հանրապետությունների միջև ընդհանուր տնտեսական միջավայրի ձևավորման և ամբողջական գործարկման գործընթացը: Այս նպատակով հողվածում դիտարկվել են Զայաստանում և Արցախում իրականացվող արտաքին առևտրի առանձնահատկությունները, կարճ անդրադարձ է կատարվել երկու երկրների միջև տնտեսական ինտեգրման ձևավորված մակարդակին, ներկայացվել է վճարային հաշվեկշիռը: Դեղինակների առաջարկությունները վերաբերում են ԶԶ և ԱԶ միջև տնտեսական ինտեգրացիայի խորացման գործընթացի անհրաժեշտ քայլերին:

Ashot Markosyan Armen Markosyan
PROBLEMS OF ECONOMIC INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
AND THE REPUBLIC OF ARTSAKH

***Keywords:** GDP, coefficients of comparative advantages, balance of payments, cooperation, economic integration, roadmap*

Currently, the issues of economic integration between the Republic of Armenia and the Republic of Artsakh are considered vital, which will ensure the formation and full functioning of the common economic space between the two Armenian states. For this purpose, the article examines the specifics of foreign trade of Armenia and Artsakh, briefly describes the current situation in the economic integration between the two countries and presents the balance of payments. Proposals of the authors refer to the necessary steps to deepen economic integration between the Republic of Armenia and the Republic of Artsakh.

Ашот Маркосян, Армен Маркосян
ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ И
РЕСПУБЛИКИ АРЦАХ

***Ключевые слова:** ВВП, коэффициенты сравнительных преимуществ, платежный баланс, сотрудничество, экономическая интеграция, дорожная карта*

В настоящее время насущными считаются вопросы экономической интеграции между Республикой Армения и Республикой Арцах, что позволит обеспечить формирование и полноценное функционирование общего экономического пространства между двумя армянскими государствами. С этой целью в статье рассмотрены особенности осуществления внешней торговли Армении и Арцаха, представлено краткое описание нынешней ситуации в деле экономической интеграции между двумя странами и представлен платежный баланс. Предложения авторов касаются необходимых шагов по углублению экономической интеграции между Республикой Армения и Республикой Арцах.

- 40. Ղևոնդյան Ալեն** - ԵՊՀ դասախոս, ք.գ.թ., դոցենտ
Ghevondyan Alen - Lecturer of YSU, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
Гевондян Ален - преподаватель ЕГУ, к.п.н., доцент
E-mail: al.ghevondyan@gmail.com
- 41. Ղևոնդյան Ռոբերտ** - «Հայկական շահ» գիտա-վերլուծական կենտրոնի փոխնախագահ, ք.գ.թ.
Ghevondyan Robert - Vice-Chairman of scientific and analytical centre «The Armenian Interest», Candidate of Political Sciences
Гевондян Роберт - заместитель председателя научно-аналитического центра «Армянский интерес», к.п.н.
E-mail: robert.gh81@gmail.com
- 42. Մալոյան Արման** - ՀՀ ԿԳՆ Կրթության ազգային ինստիտուտի գլխավոր մասնագետ, պ.գ.թ.
Maloyan Arman – chief specialist of Ministry of Education and Science of Republic of Armenia, Candidate of History
Малоян Арман - главный специалист Национального института образования МОН РА, к.и.н.
E-mail: armanmaloyan@mail.ru
- 43. Մակարյան Լիլիթ** - Եվրոպական համալսարանի դասախոս, պ.գ.թ., դոցենտ
Makaryan Lilit – Lecturer of European University, Candidate of History, Associate Professor
Макарян Лилит – преподаватель Европейского университета, к.и.н., доцент
E-mail: lilit.makarian@mail.ru
- 44. Մանուկյան Վիոլետտա** - ԵՊՀ ասպիրանտ և դասախոս
Manukyan Violetta – PhD student and Lecturer of YSULSS
Манукян Виолетта- аспирант и преподаватель ЕГЛУ
E-mail: manukyan.violetta@gmail.com
- 45. Մարգարյան Մամիկոն** - ՀՀ ԱԺ գլխավոր մասնագետ, ՀՀ ՊԿԱ դասախոս, ք.գ.թ., դոցենտ
Margaryan Mamikon- Chief specialist at the National Assambly of the RA, Lecturer of Public Administration Academy of the RA, Candidate of Political Sciences
Маргарян Мамикон - главный специалист Национального собрания Республики Армения, преподаватель АГУ РА, к.п.н.
E-mail: margaryan.mamikon@gmail.com
- 46. Մարկոսյան Աշոտ** - ԵՊՀ դասախոս, Մագիստրոսական ծրագրի ղեկավար, տ.գ.դ., պրոֆեսոր
Markosyan Ashot – Lecturer of YSU, Head of Masters Program, Doctor of Economic Sciences, Professor
Маркосян Ашот - преподаватель ЕГУ, руководитель магистерской программы, д.э.н., профессор
E-mail: ashotmarkos@rambler.ru

47. **Մարկոսյան Արմեն** - «Եվրասիա» միջազգային համալսարանի դասախոս, տ.գ.թ.
Markosyan Armen – Lecturer of «Eurasia» International University, Candidate of Economic Sciences
Маркосян Армен - преподаватель международного университета «Евразия», к.э.н.
E-mail: amarkosyan@rgs.am
48. **Մարկոսյան Մանուշակ** – Համբուրգի համալսարանի ասպիրանտ (բ.Համբուրգ, Գերմանիա)
Markosyan Manushak – PhD student of Hamburg University (Hamburg, Germany)
Маркосян Манушак - аспирант Университета Гамбурга (г.Гамбург, Германия)
E-mail: mmarkosyan@gmx.net
49. **Մարտիրոսյան Արթուր** - ՀՀ ՊԿԱ մագիստրոս, Մասիս քաղաքի քաղաքապետի օգնական
Martirosyan Artur - Master of PAA RA, assistant to the mayor of Masis city
Мартиросян Артур - магистр АГУ РА, помощник мэра города Масис
E-mail: artur.martirosyan92@gmail.com
50. **Մինասյան Նելլի** - Խ.Աբովյանի անվան Հայաստանի պետական մանկավարժական համալսարանի (ՀՊՄՀ) դասախոս, պ.գ.թ., դոցենտ
Minasyan Nelli - Lecturer of Armenian State Pedagogical University (ASPU) after Khachatur Abovyan, Candidate of History, Associate Professor
Минасян Нелли - преподаватель Армянского государственного педагогического университета (АГПУ) им. Хачатура Абовяна, к.и.н., доцент
E-mail: minasyan.nelly@mail.ru
51. **Մնացականյան Անժելա** - ԵՊՀ հայցորդ
Mnatsakanyan Anzhela - PhD student of YSU
Мнацаканын Анжела - соискатель ЕГУ
E-mail: anzhelamnatsakanyan91@gmail.com
52. **Մնացականյան Արփինե** - ՀՊՏՀ հայցորդ, ԱԵԳՄՄ անդամ
Mnatsakanyan Arpine - PhD student of ASUE, member of UYSSA
Мнацаканын Арпине - соискатель АГЭУ, член ОМУСА,
E-mail: arpine1787@mail.ru
53. **Մնացականյան Լիդա** - ՀՈՀ ասպիրանտ և դասախոս
Mnatsakanyan Lida - PhD student and Lecturer of ARU
Мнацаканын Лида – преподаватель и аспирант РАУ
E-mail: mnatsakanyan.lida@gmail.com
54. **Չալիկյան Անահիտ** – ԵՊՀ մագիստրոս
Chalikian Anahit - Master of YSU
Чаликян Анаит – магистр ЕГУ
E-mail: anachalikian@gmail.com
55. **Չիչոյան Լիլիթ** - ՀՀ ՊԿԱ ասպիրանտ
Chichoyan Lilit - PhD student of PAA RA
Чичоян Лилит - аспирант АГУ РА
E-mail: lilitch@mail.ru

Վահրամ Յովյան. Հայկական սփյուռքի անվտանգության մարտահրավերները և հայրենադարձության խնդիրը.....233
Vahram Hovyan. The Security Challenges of the Armenian Diaspora and the Problem of Repatriation

Ваграм Овян. Вызовы безопасности армянской диаспоры и проблема репатриации

Վիոլետտա Մանուկյան. Հետկոնֆլիկտային պետականության կայացման մարտահրավերները. Արցախի դեպքը.....243

Violetta Manukyan. The Challenges of Post-Conflict Stateness: The Case of Artsakh

Виолетта Манукян. Вызовы постконфликтной государственной состоятельности на примере Арцаха

Արթուր Մարտիրոսյան. Զաղաքական մշակույթը և երիտասարդության սոցիալա-կանացման հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում.....249
Artur Martirosyan. Political Culture and the Problems of Socialization of Youth in the Republic of Armenia

Артур Мартиросян. Политическая культура и вопросы социализации молодежи в Республике Армения

Գառնիկ Գափոյան. Երիտասարդության քաղաքական սոցիալականացումը՝ որպես կուսակցական համակարգի գործառույթ.....255

Garnik Garoyan. The Political Socialization of the Youth as a Function of the Party System

Гарник Гапоян. Политическая социализация молодежи как функция партийной системы

Նատելլա Դանիելյան. Հանրային կապերի զարգացման միտումները և պետական PR-ը Արցախի Հանրապետության կառավարման համակարգում.....260

Natella Danielyan. Public Relations Development Tendencies and the State PR within the Management System of the Artsakh Republic

Нателла Даниелян. Тенденции развития связей с общественностью и государственного PR в системе управления Республики Арцах

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ECONOMICS

ЭКОНОМИКА

Աշոտ Մարկոսյան, Արմեն Մարկոսյան. Տնտեսական ինտեգրացիայի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում և Արցախի Հանրապետությունում.....266

Ashot Markosyan, Armen Markosyan. Problems of Economic Integration of the Republic of Armenia and the Republic of Artsakh

Ашот Маркосян, Армен Маркосян. Проблемы экономической интеграции Республики Армения и Республики Арцах

Հայկ Սարգսյան. Պետության կայացվածության և սահմանադրականության փոխառնչությունները.....283

Hayk Sargsyan. Interactions Between Constitutionalism and the Condition of the State

Гайк Саргсян. Взаимодействие между конституционализмом и состоятельностью государства